

DESPRE MEMORANDUL ROMÂNILOR DE LA 1871 – ROMÂNII ȘI CONSTITUȚIUNILE TRANSILVANIEI

Marcel Morar

Mișcarea petiționară românească din Transilvania a reprezentat, pentru multă vreme, mijlocul prin care fruntașii politici români au încercat să facă cunoscute instituțiilor statului, împăratului, dezideratele politice, sociale și naționale ale națiunii române. Programele politice ale românilor sunt mărturii ale evoluției ideologiei politice naționale, de la ideea integrării în constituția Transilvaniei la autodeterminarea ca națiune de sine stătătoare în cadrul unui stat federal¹.

În evoluția petiționalismului românesc, un loc important, dar mai puțin comentat² îl deține memorandumul semnat de Iosif Hodoș și apărut la Pesta în 1871.

Ca om politic, Iosif Hodoș a militat pentru autonomia și integritatea Transilvaniei, împotriva încorporării unor teritorii așa zis „mărginașe” la Ungaria, în acest spirit fiind redactate și publicate scrierile sale politice. Astfel, despre **Răsunetul din Munții Apuseni ai Transilvaniei**, publicat în *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, nr. 1 și 2 din 1861, după acordarea Diplomei imperiale din 20 octombrie 1860, (de unde l-a reprodus *Revista Carpaților* a lui George Sion, sub titlul **Dorințele românilor din Munții Apuseni ai Transilvaniei** semnat Castore Gemenul)³, George Barițiu afirma, pe bună dreptate, că a fost cel mai radical⁴, deoarece revendicările pe care le preconiza depășeau caracterul moderat al petițiilor și programelor cunoscute până atunci. Același lucru se poate spune și despre **Adresa Comitatului Zarand** din 20 iulie 1861, redactată tot de Iosif Hodoș și publicată în *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, nr. 42 și 43 din 1861, în care se vorbește despre independența Transilvaniei și de integritatea ei teritorială, demonstrând ilegalitatea și imposibilitatea juridică a uniunii Transilvaniei cu Ungaria, în special a anexării Zarandului⁵, comitat cu o populație majoritară românească.

Cea mai valoroasă scriere cu caracter politic, istoric și juridic a lui Iosif Hodoș rămâne, fără îndoială, **Românii și Constituțiunile Transilvaniei**, operă prin care a dezvăluit contemporaneității și posterității șirul de nedreptăți suferite de românii din întregul principat. În același timp, prin argumentele de ordin juridic pe care le aduce, evocând întreaga legislație a acestei provincii, face un aspru rechizitoriu la adresa cercurilor guvernante maghiare care au suprimat autonomia Transilvaniei, răpindu-i și unele părți din vest.

¹ Șerban Polverejan, *Geneza Memorandului*, în *Memorandul 1892-1894. Ideologie și acțiune politică românească*, București, 1994, p. 25.

² Despre contextul istoric în care a apărut *Românii și Constituțiunile Transilvaniei*, ca și despre eforturile depuse de fruntașii politici români în vederea realizării memorandumului a scris cercetătorul Gelu Neamțu articolul *Memorandul „pierdut”* al lui Iosif Hodoș din 1870-1871, în cadrul volumului *Istoria României. Transilvania*, vol. II (1867-1947), Cluj-Napoca, 1999, p. 480-493.

³ G. Barițiu, *Momente din viața lui dr. Iosif Hodoș*, în *Observatorul*, IV, nr. 73, p. 294; Iosif Pervain, Ioan Chindriș, *Correspondența lui Alexandru Papiu Ilarian*, vol. II, 1972, p. 358; Vasile Netea, *Spre unitatea statală a poporului român. Legături politice și culturale între anii 1859-1918*, București, 1979, p. 65.

⁴ G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, vol. III, Sibiu, 1891, p. 64.

⁵ Idem, *Momente din viața lui dr. Iosif Hodoș*, în *Observatorul*, IV, nr. 73, 1881, p. 293; Enea Hodoș, *O viață de luptă, suferință și nădejde*, Sibiu, 1940, p. 23.

Susținând ca principiu de politică internă federalizarea imperiului, Iosif Hodoș dorea să obțină pentru românii din Transilvania, Banat și Ungaria dreptul de a se organiza într-un corp politic național, cu guvernul și dieta lor.

Lucrarea **Românii și Constituțiunile Transilvaniei** este structurată astfel: *Introducere*; Partea I – *Românii*; Partea a II-a – *Constituțiunile*; Partea a III-a – *Concluzie*.

În introducere, Iosif Hodoș pledează pentru recunoașterea drepturilor politice ale românilor din Transilvania, „coloni ai divului Traian”⁶, argumentând această cerere prin vechimea, latinitatea și numărul românilor în Transilvania, elemente care le permite „a decide despre soarta patriei lor: despre Transilvania”⁷.

În Partea I, Iosif Hodoș se oprește asupra argumentelor istorice și filosofice ale tezei privind existența, vechimea, continuitatea și egalitatea în drepturi a națiunii române din Transilvania în rândul celorlalte națiuni politice ale provinciei și trece în revistă principalele momente ale luptei pentru recunoașterea și confirmarea drepturilor românilor în viața politică a Transilvaniei. Până la trecerea Transilvaniei sub „scutul și protecția Casei Habsburgice”⁸, românii din Transilvania au ajuns să fie excluși de la toate drepturile civile și declarați ca națiune tolerată. După 1688 românii au crezut că schimbarea tronului va însemna și schimbarea stării lor în bine, că „li se vor restitui vechile și neprescriptibilele lor drepturi civile și politice, se va elibera religia lor din cătușele intoleranței și poporul va deveni stăpân peste străvechiul și inalienabilul lor pământ”⁹.

Dar, cu ce s-au ales românii ? Diploma împăratului Leopold I, din 4 decembrie 1691, nu menționa nimic despre români și drepturile lor, ci era, de fapt, diploma drepturilor politice și civile rezervate numai ungurilor, secuilor și sașilor, respectivii termeni înlocuind formula de „Status et Ordines trium nationum”¹⁰.

Un moment semnificativ al luptei românilor din Transilvania a fost perioada activității episcopului Inochentie Micu, când, în urma demersurilor acestuia, și pentru ca românii să nu mai dispute valabilitatea Diplomei de la 4 decembrie 1691, art. 6 al dietei din 1744 declara că „românii ar fi de aceeași condiție cu ceilalți locuitori ai țării și ea (națiunea română) ar fi una dintre cele trei națiuni care constituie sistemul țării”¹¹. Beneficiara acestui articol era doar nobilimea română, dar care – preciza Iosif Hodoș în continuare – nu mai era română. „Cu un cuvânt, prin acest articol nobilimea română nu era universitas Valachorum ci ea se număra împreună cu una dintre cele trei națiuni recepte”¹².

Un alt moment important al luptei politice a națiunii române din Transilvania a fost anul 1791, când românii s-au adresat împăratului Leopold al II-lea cu o petiție prin care cereau recunoașterea națiunii și religiei și repunerea lor în drepturi civile, politice și bisericești. În anul 1834 românii au reînnoit petiția de la 1791. Ambele petiții – din 1791 și 1834 – nu au avut nici un rezultat pentru români. Mai mult decât atât, în Dieta din 1842 de la Cluj s-a discutat un proiect de lege pentru introducerea limbii maghiare în toate domeniile vieții publice din Transilvania. Românii au răspuns prin protestul din

⁶ Iosif Hodoș, *Românii și Constituțiunile Transilvaniei*, Pesta, 1871, p. 1.

⁷ Ibidem, p. 2.

⁸ Ibidem, p. 11.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem, p. 17.

¹² Ibidem, p. 18.

15 februarie 1842, în care se preciza că „decretarea prin lege a limbei ungurești de singura limbă oficială în țară, este împotriva moralității, împotriva religiei și în pierirea naționalității române și declara că o asemenea lege pe națiunea română nu o poate obliga”¹³.

Românii aveau acum – sublinia Iosif Hodoș – a se lupta pentru două tezaure ale existenței proprii: limba și independența politică; existența națională și existența politică.

Cererile și petițiile adresate împăratului în perioada anilor 1848-1849 „nu au fost ascultate și cu atât mai puțin împlinite”¹⁴. Abia după 11 ani, la 20 octombrie 1860, Diploma imperială a redat Transilvaniei autonomia și românilor drepturile lor naționale. Congresul de la Sibiu din ianuarie 1861 declara „națiunea română de națiune politică și independentă față cu celelalte națiuni și ca parte integrantă a țării”¹⁵, iar Dieta Transilvaniei convocată la 1 iulie 1863 la Sibiu și deschisă la 15 iulie a votat două legi majore care puneau bazele autonomiei naționale. Prima lege recunoștea „egala îndreptățire a națiunii române” cu celelalte națiuni și biserici, iar prin cea de a doua „limba română se declara de limbă publică a țării asemeni limbii maghiare și germane”¹⁶, devenind astfel una dintre limbile oficiale ale statului. Dar – continua Iosif Hodoș – intriga și uneltirile au izbutit. Dieta de la Cluj din 19 noiembrie 1865, convocată pe baza legii XI din 1791 prin care românii erau excluși din toate drepturile politice, avea un singur obiectiv, acela de a revizui legea I din 1848 prin care se legiferase unirea Transilvaniei cu Ungaria. După încoronarea lui ca rege al Ungariei, Franz Joseph a dizolvat dietele de la Sibiu și Cluj și a decretat legislația primei ca nulă și neavenită la 20 iunie 1867¹⁷.

Partea a II-a . Constituțiunile.

„Lupta românilor pentru drepturile politice și naționale în Transilvania a fost totodată și lupta pentru autonomia și independența patriei lor”¹⁸, așa își începe Iosif Hodoș partea a II-a a lucrării sale, în care se ocupă de documentele care au jucat rol de constituție pentru Transilvania. Autorul menționează perioada „principilor independenți, Gelu, Menumorut și Glad”¹⁹, apoi statutul Transilvaniei după bătălia de la Mohacs din 1526, când „Transilvania, cu toate părțile ei a rămas independentă; ea se bucură de independența, autonomia și suveranitatea sa; ea își alegea liberă principii săi domnitori și asemeni țărilor române ea era numai tributară Porții otomane, în celelalte era stat liber și independent”²⁰.

În 1688 Transilvania ajunge sub protecția Casei de Habsburg, fapt recunoscut de către Poartă prin tratatul de la Karlowitz din 1699. Recunoașterea lui Leopold I, împăratul Austriei, ca principe al Transilvaniei a însemnat încetarea dreptului de liberă alegere a principelui Transilvaniei, dar aceasta își menținea autonomia și independența sa în legislație și administrație. Astfel, Diploma lui Leopold I, din 4 decembrie 1691, era „baza și fundamentul dreptului public în Transilvania”²¹. Prin această diplomă, principele se obliga să respecte suveranitatea țării, autonomia și independența

¹³ Ibidem, p. 23.

¹⁴ Ibidem, p. 25.

¹⁵ Ibidem, p. 29.

¹⁶ Ibidem, p. 33.

¹⁷ Ibidem, p. 35.

¹⁸ Ibidem, p. 38.

¹⁹ Ibidem, p. 39.

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem, p. 41.

Transilvaniei, care își rezerva „dreptul de guvernare autonomă și legislativă, de a avea guvern propriu, dreptul de a alege pe guvernator și pe cancelarul suprem, pe marii funcționari administrativi și judecătorești”²². Tot Leopold I a emis în 1693 o altă diplomă cunoscută sub numele de „Rezoluțiunea alvintiana”, care asigura și garanta „autonomia și independența Transilvaniei atât în respect guvernamental, cât și în respectul legislației”²³.

„Dacă diploma leopoldină punea fundamentul constituției în Transilvania și reglementa drepturile între principe și țară în respectul legislației și guvernului, toate proprii și independente – specifica Iosif Hodoș – apoi «sanctiunea pragmatică» a lui Carol al VI-lea din anul 1722, reglementa ordinea de succesiune a casei domnitoare în Transilvania nu numai în partea bărbătească, ci și în partea femeiască”²⁴. Acesta este actul care reglementa că doar Casa habsburgică putea să domnească în Transilvania. Întărirea rolului principelui a fost aprobată la 30 decembrie 1723 de Dieta Ungariei, iar la 24 februarie de către Dieta Transilvaniei. Documentul menționat reglementa, pe lângă ordinea de succesiune ereditară a Casei de Habsburg în Transilvania, și relația dintre provinciile aflate sub protecția Casei habsburgice și relația acestor provincii față de Casa domnitoare. Amintind și legile Dietei Transilvaniei din 1791, Iosif Hodoș enumera trăsăturile care făceau din Transilvania un stat monarhic constituțional: avea principe ereditar; legislație proprie; constituție și administrație proprie; guvern propriu și autonomie²⁵.

La 1848 ungurii voiau „a contopi Transilvania cu Ungaria; ei doreau nu numai legătura ce unea aceste două țări în persoana domnitorului, ei doreau acum o singură legislație, un singur guvern pentru amândouă țările, ei doreau să șteargă și numele de «Transilvania» și a avea o țară mare și minunată maghiară, cu legislație maghiară și cu guvern maghiar...”²⁶.

Românii, dorind să-și păstreze libertățile țării, s-au adunat la 15 mai 1848 la Blaj, „în grandiosul congres național...spre a se consulta despre cele ce au de a face în momente atât de grave și critice pentru naționalitatea și pentru patria lor”²⁷. Românii au proclamat națiunea română – națiune politică independentă, de sine stătătoare și au protestat cu solemnitate împotriva „uniunii” Transilvaniei cu Ungaria. Iosif Hodoș contesta valabilitatea legii I din 1848 de unire a Transilvaniei cu Ungaria, deoarece, după legile Transilvaniei, respectiv articolul de lege IX din 1744, pentru ca o lege să aibă valoare - sublinia autorul memorandumului – nu era suficientă doar aprobarea împăratului, ci era necesară și sancționarea, apoi tipărirea exemplarelor cu semnătura împăratului, publicarea în Dietă și în așa numitele „loca credibilia”²⁸. Sancționarea articolului de lege de către împărat, la 11 iulie 1848, a însemnat din punctul de vedere al oficialilor maghiari „încheierea istoriei legislației în Transilvania”²⁹.

Interesant de semnalat este faptul că, în februarie 1866, în cadrul discuțiilor din Parlamentul de la Pesta pe marginea proiectului de adresă la mesajul de tron al împăratului Franz Joseph, Iosif Hodoș a pledat pentru integritatea și autonomia Transilvaniei, folosindu-se de argumentele pe care mai târziu, în 1870, le va folosi în

²² Ibidem.

²³ Ibidem, p. 43-44.

²⁴ Ibidem, p. 44.

²⁵ Ibidem, p. 54.

²⁶ Ibidem, p. 64-65.

²⁷ Ibidem, p. 69.

²⁸ Ibidem, p. 79.

²⁹ Ibidem, p. 80.

memorandul său: „...după părerea mea acest articol de lege (legea I din 1848, n. n.) e lipsit de calitățile legale, pentru că după articolul de lege IX din 1774, ca un proiect de lege să aibă putere legală se cere și aceea, să fie prevăzut cu sigiliul și subscrierea domnitorului și apoi tipărit să fie trimis autorităților spre publicare, iar în locurile de încredere, la așa numitele «loca credibilia» să fie depus spre păstrare. Și că aceasta nu s-a făcut cu articolul întâi de lege din 1848, știe orișicine.

Mai amintesc un fapt, care e fapt adevărat, anume, că de la 1848 încoace s-au ținut în Ardeal două diete, la 1863 și 1865. Prin aceasta s-a dezmințit ceea ce s-a zis în mod oficial cu ocazia încheierii dietei ardeleno din 1848, anume, că cu ziua aceea se încheie istoria legislaturii Ardealului și s-a încheiat ultima dietă ardeleană”³⁰.

Revoluția de la 1848-1849 a șters cu arma nelegalitatea din dreptul public al Transilvaniei - „uniunea” cu Ungaria. Diploma din 20 octombrie 1860 și Patenta imperială din 26 februarie 1861 recunoșteau Transilvania ca fiind autonomă, independentă față de Ungaria, cât și față de celelalte „țări ale imperiului austriac, și i s-a recunoscut în faptă și i s-a restituit prin aceste acte nu numai integritatea teritorială, nu numai administrația și justiția proprie, ci i s-a restituit încă și independența guvernamentală și legislativă”³¹.

Dieta Transilvaniei, convocată și întrunită la 1 iulie 1863 la Sibiu, a fost „expresia faptică a dreptului de independență legislativă a Transilvaniei”³², iar prin legile pe care le-a votat – afirma Iosif Hodoș – națiunea română din Transilvania e redată sieși, „ea este și rămâne restituită în drepturile politice-naționale; poporul român e restituit în drepturile sale suverane”³³. Prin aceste articole – continua Iosif Hodoș – biserica română din Transilvania e redată libertății, autonomiei și independenței sale, iar limba română e limba țării în Transilvania. În sfârșit, prin aceste legi „s-au completat constituțiunile Transilvaniei”³⁴.

Partea a III-a. Concluzie.

Concluzionând, Iosif Hodoș sublinia că „văzând sclavia politică a românilor, văzând că ei sunt afară de constituțiune”³⁵, nu le rămâne altceva de făcut decât „a lupta și pururea a lupta”, „a ține la independența și autonomia Transilvaniei și la drepturile națiunii române, respectând drepturile celorlalte națiuni”, a cere de la monarh – până când avem dreptul de a fi supușii lui – convocarea dietei transilvane, pentru că astfel românii să fie restituiți în drepturile naționale și politice și pentru ca Transilvania și părțile ei să fie restituite sieși”³⁶. Transilvania, Ungaria și celelalte provincii să intre în confederație: Imperiul austriac să fie o confederație de țări și de popoare libere în care fiecare să-și aibă libertatea și expresia sa națională, „autonomia proprie și independența legislativă și guvernamentală, unite în persoana principelui ca și cap al confederației”³⁷.

Opera lui Iosif Hodoș este un act generator de energie și ea îl recomandă cel mai intensiv posterității, este opera care i-a adus împlinirea ca om politic și publicist. Studiul a fost scris la scurtă vreme de la proclamarea dualismului austro-ungar, în anii când Iosif Hodoș, folosindu-se de tribuna parlamentului din Pesta, apăra întreaga

³⁰ Teodor V. Păcățian, Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară, vol. IV, Sibiu, 1906, p. 51.

³¹ Iosif Hodoș, op. cit., p. 84.

³² Ibidem, p. 89.

³³ Ibidem, p. 93.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem, p. 105.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem, p. 106.

Transilvanie. „Să credem în drepturile noastre; să lucrăm, să luptăm în ele, prin ele și pentru ele”³⁸. Astfel se încheia pledoaria patriotică a lui Iosif Hodoș în **Românii și Constituțiunile Transilvaniei**.

O dovadă în plus a atenției de care s-a bucurat lucrarea lui Iosif Hodoș este scrisoarea adresată lui de către Visarion Roman, datată Sibiu, 1 aprilie 1871, în care i se comunica despre vânzarea studiului: „Deși mi-ai trimis cu 10 exemplare mai multe de cum am cerut eu din broșura *Românii și Constituțiunile Transilvaniei*, eu totuși nici n-am venit cu pachetul acasă, ci de la poștă am plecat cu el prin cetate a-l împărți. După o oră mă aflu numai cu hârtia și sfoara pachetului în mână, toate exemplarele erau distribuite...”³⁹.

O altă scrisoare, trimisă din București, la 2 aprilie 1871, de Alexandru Papiu Ilarian, îl anunța pe Iosif Hodoș de interesul de care se bucura lucrarea **Românii și Constituțiunile Transilvaniei** și de faptul că era reprodusă în ziarul „Românul”⁴⁰. Acesta din urmă califica textul lui Iosif Hodoș drept „o scriere însemnată”, o operă importantă și erudită, care merita să fie citită⁴¹. Memorandul din 1871 se înscrie cu succes în drumul ascendent al mișcării petiționare a românilor din Transilvania, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, având ca numitor comun cu alte petiții, proteste și memorii românești prezentate până atunci pretenția ca limba română să devină limba oficială a principatului, alături de limba maghiară, iar reprezentanții etniei românești să se regăsească pe baza principiului majorității în administrație și justiție. Spiritul programului revoluționar de la 1848-1849 se regăsește cu ușurință în paginile memorandumului.

Redactat la sfârșitul anului 1870, la trei ani de la înfăptuirea dualismului austro-ungar, **Românii și Constituțiunile Transilvaniei** demonstra ilegalitatea uniunii Transilvaniei cu Ungaria. Și nu în ultimul rând, printr-o serie de similitudini cu Memorandul din 1892 – același destinatar, opinia publică din țară și străinătate, traducerea în mai multe limbi, dorința de a fi prezentat împăratului prin intermediul unei delegații – memorandumul, avându-l ca autor pe Iosif Hodoș, poate fi considerat un precursor al acestuia.

³⁸ Ibidem, p. 96.

³⁹ Vasile Netea, Noi contribuții la cunoașterea vieții și activității lui Visarion Roman. Corespondența sa cu Gheorghe Barițiu și Iosif Hodoș, Sibiu, 1942, p. 103.

⁴⁰ Iosif Pervain, Ioan Chindriș, op. cit., vol. I, p. 118.

⁴¹ Gelu Neamțu, op. cit., p. 489.

ABOUT THE MEMORANDUM OF THE ROMANIANS FROM 1871 – ROMANIANS AND THE TRANSILVANIAN CONSTITUTIONS

Abstract

The petitioner movement of the Romanians from Transylvania represented for a long time the way the Romanian political leaders tried to advertise to the state institutions their political, social and national desideratum. The desideratum includes the idea of the integration in the Transylvanian constitution of the its self determination, as an independent nation, in the frame of the federal state. An important role in the history of the Romanian petitions plays the memorandum signed by Iosif Hodoș, appearing in Pest in 1871.

This act is successfully integrated in the ascending way of the petition movement of the Romanians from Transylvania, in the second half of the 19th century. The common denominator of the petitions, protests and Romanian memoirs presented so far, was the claim to have the Romanian language as the official language of the principality, along with the Hungarian, and the representatives of the Romanians to be present, on the principle of the majority, in administration and justice.

Redacted at the end of 1870, three years after the achievement of the Austro-Hungarian dualism, *The Romanians and the Transylvanian Constitutions* demonstrate the illegality of the union of Transylvania with Hungary. Not last, by a series of similitude with the Memorandum from 1892 – same recipient, the public opinion from the country and abroad, the translation in several languages, the wish to have it presented to the emperor by a delegation – the memorandum authored by Iosif Hodoș, can be considered as its precursor.